

ARCHITECTURE AND ARTS

UDC 7.038

EOI 10.11232/2663-4139.08.07

КАРТА УКРАЇНСЬКОГО АВАНГАРДУ

Крюкова Ганна Олексіївна

доцент кафедри образотворчого мистецтва
Київський університет імені Бориса Грінченка

Крюк Олександр Олексійович

викладач кафедри образотворчого мистецтва
Київський університет імені Бориса Грінченка

Мостовщикова Дар'я Олегівна

викладач кафедри образотворчого мистецтва
Київський університет імені Бориса Грінченка

УКРАЇНА

Анотація.

Проаналізовано виникнення та розвиток авангарду першої третини ХХ століття. Наведено періодизацію та географічну карту поширення напрямку. Розглянуто творчість представників українського авангарду. Зокрема, на конкретних прикладах робіт продемонстровано якими мистецькими прийомами користувались художники. З'ясовано, що саме повернення до історичного минулого України, селянського мистецтва та примітивізму, слугувало основою до подальшого розвитку авангардизму.

Ключові слова: авангард, К. Малевич, О. Екстер, О. Богомазов, М. Васильєва, В. Кандинський, В. Єрмилов.

Постановка проблеми. З отриманням незалежності України все більше зростає зацікавленість поціновувачів та науковців до спадщини українського авангарду. Українська культура пройшовши етапи розвитку, створила власний національний варіант авангарду, що дозволяє говорити про унікальність її місця в загальноєвропейському цивілізаційному процесі. Зважаючи на те, що авангард став дуже популярним напрямом у світовому мистецтві виникла необхідність уточнити місце появи даного феномену, окреслити періоди поширення, зазначити провідних художників, які започаткували його.

Аналіз досліджень та публікацій. Серед мистецтвознавців, які найбільше досліджують авангард варто виокремити Д. Горбачова [3], [4]. Також мистецтву «передового загону» присвячені публікації А. Білої [1] та Г. Скляренко [10]. Зважаючи на те, що художники-авангардисти окрім того, що створювали картини, залишили по

собі значний теоретичний матеріал власних думок про новий напрям, саме він залишається тим джерелом до якого звертаються в першу чергу [9].

Мета статті. Дослідити появу та розвиток авангарду на теренах України.

Виклад основного матеріалу. Авангард в перекладі з французької означає – передовий загін [2]. Цей зміст переноситься в сферу мистецтва, де мова вже йде про передові течії і мистецтво майбутнього. Однак прагнення до розриву з «мистецтвом минулого» та його художньою традицією, образною системою і виражальними засобами, зовсім не означає тотальну новизну і новаторство майбутнього мистецтва. Всупереч першому враженню від слова «футуризм», українському футуризму і авангарду в цілому властивий якраз зворотній рух у минуле. Саме там, знаходяться філософські початки авангардизму. Подолання «старого» мистецтва в такому випадку означає заглиблення до його коріння, витоків. Тому в слові «авангард» парадоксальним чином міститься рух «архе». Підтвердженням цьому є не лише відвертий інтерес художників-авангардистів до «древнього» мистецтва, ікон, старовинних орнаментів, що зустрічаються в народному побуті, але головним чином, філософський рух до самих основ мистецтва і праісторії світу за межі, як такого.

В живописі це виражається у спробах художників проникнути за межі предметності до першоелементів буття – ліній, фігур, чистого кольору. Художники немовби продираються крізь віки до першого дня творення, в первісний хаос буття, бажаючи «піддивитись» народження світу. В своїх численних теоретичних працях авангардисти стверджували ідеї свободи від соціальних умовностей і табу, безперервну духовну активність, ніцшеанську ідею про цінність психоемоційного переживання [1].

Умовно український авангард можна поділити на декілька періодів: 1) 1907-1914 рр.; 2) 1920-1930 рр. Світова, а разом із нею і громадянська війни перервали в певній мірі перший та другий період, а в 30-тих роках тоталітарний режим у повній мірі зупинив творчий ентузіазм митців. Тоді існувала одна ідеологія, в яку авангард, розрахований на інтелектуальне сприймання, не вписувався.

На початку розквіту нового руху, а саме у 1910-тих роках, українські художники мали можливість навчатись за кордоном, знайомитись з європейськими школами і течіями. Ті молоді митці, які відчули свободу самовираження, стали в Україні тим авангардом, який з великим ентузіазмом підтримали студенти Києва і Харкова. Навколо художників О. Богомазова і О. Екстер («апостолів» українського кубофутуризму) згуртувалась талановита молодь, яка підхопила іскру та розпалила власний вогонь «нового» мистецтва.

Безперечно шедевром Богомазова є «Портрет доньки» 1926 року (Рис. 1). В ньому простежується властивий мистецтву футуризму зсув форми. Цей художній прийом художники-новатори застосовували в першу чергу тому що завдяки переконанню, що енергію можна передати лише змістивши зображення. Здавалося б, три кольори в розтяжках, декілька овальних форм, але який фантастичний ефект та

враження від роботи. Богомазов розумів, що життя – це ритми, і вважав цінність мистецтва, саме в тому, що він відчуває та може передати цю ритмічність у своїх роботах («Трамвай. Львівська вулиця у Києві» 1914 р.) (Рис.2).

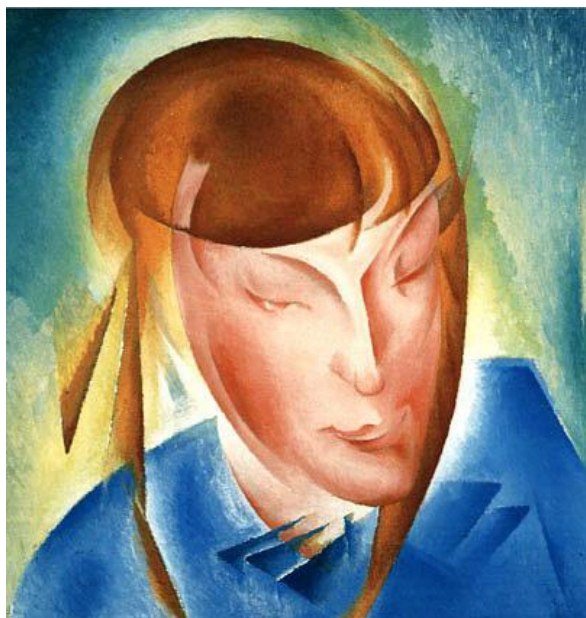

Рис. 1 Богомазов О. «Портрет доньки»
1926 р.

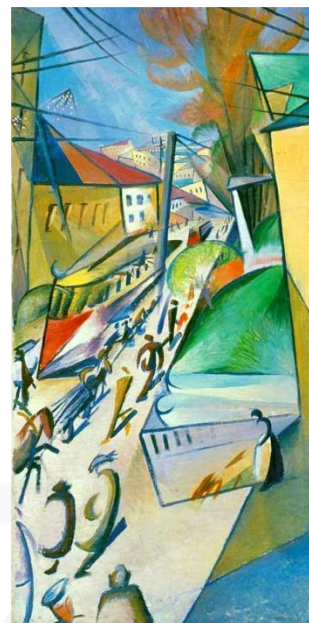

Рис. 2 Богомазов О. «Трамвай.
Львівська вулиця у Києві» 1914р.

Богомазов зробив великий внесок у розвиток футуризму. Попри те, що основною рушійною силою в розвитку цього стилю були вихідці з України, в мистецтвознавчій літературі радянських часів авангард вважався суто російським явищем. 1973 рік нарешті поставив крапки над «і», та організована А. Навоковим виставка невідомих авангардистів України В. Єрмилова і О. Богомазова у Франції стала справжнім фурором, суспільство переосмислило внесок українських митців до досягнень авангарду.

У 1980 році французький мистецтвознавець Жан-Клод Маркаде ввів до наукового обігу термін «український авангард» [4]. Художники, які за своїм походженням, самосвідомістю, та національними традиціями були українцями та своєю творчістю пов'язані з Києвом, Одесою, Харковом та Львовом, не признані раніше, вміть стали відомими. Сини України Д. Бурлюк; бандурист В. Татлін; засновниця української школи конструктивістської сценографії О. Екстер; поляк, який завжди вважав себе українцем – К. Малевич та О. Архипенко, який створював роботи під враженням від «магії» трипільської культури та архаїки половецьких статуй – робили свою справу самовіданно не зважаючи на соціальні перепони.

Саме в Україні з'явився перший абстрактний твір – малюнок В. Кандинського на обкладинці каталогу «Салон Іздебського 2»; перша міжнародна авангардна виставка у Російській імперії (Салон Іздебського) відбулася в Одесі і Києві, а вже потім у

Петербурзі та Ризі. Та й взагалі в усіх новаторських об'єднаннях від «Бубнового валета», «Мішені» до «Ослячого хвоста», найактивнішими учасниками і заводіями були українці (футуристи, неопримітивісти, бойчукісти). А на виставлених ними полотнах рясніли назви: «Київ», «Кобза», «Плавні на Дніпрі» та інші. Україна була фундатором загальноросійського авангардизму, вона була його першоджерелом. Активні футуристи радянських часів збирались у Харкові навколо журналу українського поета М. Семенка «Нова генерація». Цей журнал був останнім голосом радянського авангарду, вільним, бойовим та європейським за духом.

Якщо окреслювати основу, яка слугувала натхненням для художників можна більш детально розглянути творчість К. Малевича. Він відчував зв'язок селянського мистецтва з іконним та вважав іконопис найвищою формою культури селянського мистецтва. В своїй статті художник стверджує, що зрозумів селян саме через ікону, побачивши їхній лик не як святих, а як простих людей [8]. В написаній художником автобіографії загострюється увага на виборі власного мистецького шляху. Він не пішов ані шляхом античним, ані Відродження, ані «передижництва». Залишившись на боці селянського мистецтва, розпочав писати картини у примітивному дусі. «Спочатку у першому періоді я наслідував іконопис. Другий період був суто «трудоий»: я писав селян у праці, жнива, молотьбу...» [9]. Художник використовує в своїх роботах подібно до іконопису насичений локальний колір, взятий великими, ритмізованими співвідношеннями. Створюючи символічне духовне мистецтво К. Малевич звертався до древніх архетипів.

Натхненням джерелом стала для авангардистів потужна хвиля українського бароко з його емоційністю на межі хаосу та порядку. Поряд із раціоналізмом, для Малевича було важливе підсвідоме інтуїтивне начало у мистецтві. Недарма він закликав усіх «на творчий шлях творення новоутворень» [5]. К. Малевич проголошував, що «вищий художній твір пишеться, коли розуму немає» [7].

Динамічний супрематизм Малевича заперечував створення художниками ілюзії двійника реальності. Авангардисти виражали нове уявлення про простір як про космос, вихід за межі земного тяжіння в живописі [6]. В своєму динамічному супрематизмі, Малевич використовував геометричні фігури християнської символіки – хрест, ромб, квадрат тощо.

Якщо імпресіонізм та постімпресіонізм зародився у Франції, а в інших країнах світу поширився із запізненням, то українські новації 1910-1920-х років не раз випереджали світ і набували законодавчого характеру.

Як і все нове, мистецтво авангардистів представлене на виставці у Києві «Ланка» (1908 р.) викликало масу критики та не розуміння публіки. Вже через два-три роки мистецькі смаки глядачів розширились і 1912 р. київський часопис «Искусство» публікує статті про кубістів. А ще через декілька років про О. Екстер, О. Богомазов, М. Васильєва рясніють схвальні відгуки на шпальтах українських журналів.

Серед мотивів, до яких звертались художники, поряд із традиційними для України сільськими мотивами, вагоме місце займало місто. Це можна прослідкувати в роботах харківських художників В. Бобрицького «Мертва петля містера Ерос» з рухом велосипедів; образ міста, що розколюється на частини наче від потужного руху «Буале знову на землі» (1918); малюнок М. Міщенко «Вїзд (1918 р.), де в круговому оберті рухається велике сучасне місто [10].

Київ, Петербург, Одеса, Париж, Москва, Рим, Рига, Брюссель – виставкові маршрути картин О. Екстер. Скрізь знали пейзажі її міста Києва [3]. О. Богомазову теж дуже подобався Київ – сповнений прекрасного, глибокого динамізму, «де вулиці впираються в небо, форми напружені, лінії енергійні, вони падають, розбиваються, співають і грають. Темп життя ще більше підкреслює цей динамізм, ніби дає йому законну підставу, широко розливається, поки не заспокоїться на тихому лівому березі Дніпра» [3].

У 1914 році виникла група «Кільце», яка зробила великий вклад в авангардне мистецтво України, та й за кордоном творчість українських митців набула широкого розголосу. О. Архипенка цінували європейські шанувальники як першого скульптора, що працював в кубізмі, О. Екстер створювала власні роботи в насиченій палітрі кольорів. І хоча Леже дорікав їй за надмірне використання яскравих кольорів, Екстер на цьому наполягала, адже вважала, що саме в мажорних яскравих кольорах можна передати енергію українського народу.

Навіть на сучасному етапі, порівнюючи петербурзьку та українську школу живопису, можна відзначити, що остання завжди вирізнялась багатю палітрою яскравих кольорів.

Завдяки О. Екстер, Є. Прибильській, Н. Давидовій в українських селах Вербівці (Київська обл.) та Скопці (Полтавська обл.) з'явилися центри авангардного мистецтва. Тут у 1915 році селянські майстри Г.Собачко, Є.Пшеченко, В.Довгошия створювали вишивки і килими за ескізами супрематистів. Завдяки цьому творчість місцевих народних майстрів колористично збагатилась, тому їх можна справедливо назвати народними авангардистами.

К. Малевич теж долучився до створення зразків для народних вишивальниць. Два начала постійно змагались у ньому: перше-урбаністичне, яке тяжіє до ахроматичних кольорів, друге – сільське, спектральне. Він помітив, що місцеві жителі бояться яскравих кольорів, вони погрязли в сірих тонах та лише на свята розквітчують вулиці. Художник роглядав великі міста як «приймачів кольорової енергії, що йде з сіл, з маленьких центрів глибокої провінції» [3]. І навіть через 10 років ставши професором художнього інституту в Києві, К. Малевич продовжував малювати в яскравих кольорах, немовби зображуючи смугасту ряднину селян, в яких одяг, обличчя та все їхнє ество перейняли на себе потужну кольорову енергію природи. До 1930 року К. Малевич збирався назавжди переїхати в Україну, але неочікуваний «рік великого костолому» завадив здійсненню бажання. Тиранія Сталіна проти «буржуазних інтелігентів»

«вичистила» з Художнього інституту і його, і М.Бойчука з Ф.Кричевським, і А.Крамаренка з Є.Сагайдачним, а разом із ним було покалічено і їхні картини, а також роботи художників, які працювали під впливом «ворогів народу».

Д. Бурлюк називав себе найвірнішим сином України, його колорит робіт був глибоко національним (для прикладу робота «Святослав» 1915 року у стилі старовинного українського живопису). Гарячі жовті відтінки, жовто-зелені, сині та червоні розливаються у всій своїй яскравості та створюють ефект палахкотіння. Сам художник порівнював себе з дикуном, який, щоб добути потрібний колірний ефект «тре сук однієї барви об інший».

У рисунках «Євреї на землі» скульптора Я. Епштейна 1920-х років спостерігається гіпербола та гротеск автора. Жінки та чоловіки-рибалки зображені з великими ногами, барочно викривленими тілами, з плоскими обличчями, простими, як сільська місцевість. Рисунки Я. Епштейна синтез кубістичного минулого та монументалізму творчості бойчукістів.

У 1920-ті рр. відбулась справжня революція у сценографії завдяки новому стилю О. Екстер. В її київській майстерні збирались молоді художники, які з часом стали реформаторами української та європейської сценографії. В свою чергу, експериментатор В. Єрмилов зміг підняти на високий рівень в Україні ужитковий конструктивізм завдяки постійному пошуку нових пластичних форм вирішення і лаконізму. Як у часи давньої Греції ремісництво В. Єрмиловим підноситься до величин мистецтва. Майстер, що точний на руку та не схибеть в малюнку, підноситься художником «до височин пікассівської розчленованої форми (контррельєф «Гітара»), до простоти К. Малевича («Квадрат і коло в тондо»)» [3].

Висновки та пропозиції. У Європі в ХХ ст. відбувся злет в мистецтві завдяки художникам В. Ван-Гогу, П. Гогену, П. Сезану, А. Матіссу, П. Пікассо. Українські митці в свою чергу зробили значний внесок у світове мистецтво завдяки відкриттю нового напрямку – авангардизму. Вони несли рідну культуру та родові прикмети в маси, тому що за ними стояла духовність української ікони та сила селянського народного мистецтва.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

- [1] Біла А. В. (2006). *Український літературний авангард: пошук, стильові напрями*. Київ: Смолоскип.
- [2] Гирина Ю. Н. (ред.). (2010). К соотношению понятий «модернизм» и «авангардизм». *Авангард в культуре XX века (1900–1930 гг.): Теория. История. Поэтика*. Москва: ИМЛИ РАН, (1)
- [3] Горбачов Д. О. (1996) *Український авангард 1910-1930 років*. Київ: Мистецтво.
- [4] Горбачов Д. О. (ред.) (2005) *Українські авангардисти як теоретики та публіцисти: зб. статей*. Київ: РВА Триумф.
- [5] Іванченко Ю. О. (2011) Ковчег у храмі – то «Кобзар». *Слово просвіти*, (13). Вилучено з: <http://shevchenko-museum.com.ua/default/blog/view/221/blog/10/Mikola-Andr%D1%96yovich-Storozhenko.-%D0%86nformats%D1%96ya-promittsya-z-r%D1%96znih-drukovanih-dzherel.-Prodovzhennya>.
- [6] Ковтун Е. К. (1967) *Малевич и идея пластического безвесия*. Прага: Вытварне праце.
- [7] Крученых А., Ключ И. & Малевич К. (1916) *Тайные пороки академиков*. Москва: Тип.
- [8] Лагутенко О. А. (2006). *Українська графіка першої третини ХХ століття*. Київ: Грані-Т.

[9] Малевич К. (1988). *1878–1935 Каталог выставки*. Москва, Амстердам.

[10] Скляренко Г. (2017). Футуризм в Україні: етапи та спрямування. *Студії мистецтвознавчі*, (2), 63–82.

MAP OF UKRAINIAN AVANT-GARDE

KRIUKOVA Ganna, docent of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University

KRIUK Olexander, lecturer of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University

MOSTOVSHCHYKOVA Daria, lecturer of the Department of Fine Arts
Borys Grinchenko Kyiv University

UKRAINE

Abstract. The emergence and development of the avant-garde of the first third of the twentieth century was analyzed. The periodization and the geographical distribution map of the direction was given. The creativity of representatives of the Ukrainian avant-garde was considered. In particular, specific examples of works showed what artistic techniques artists used. It was found that the return to the historical past of Ukraine, peasant art and primitivism, was the basis for the further development of avant-gardism.

Keywords: *avant-garde, avant-gardism, K. Malevich, O. Exter, O. Bogomazov, M. Vasilyeva, V. Kandinsky, V. Yermilov.*

